

VALLOMÁS

AJÁNDÉK ÉS KIHÍVÁS

Képes Géza könyvéről* nem tudok teljes szakmai tárgyilagossággal írni. Nem pusztán azért, mert az a varázslatos költői világ, amely feltárul benne, csak távoli ismerősöm, s az is főként Képes Géza közvetítésével. A nyelvektől, amelyeken ez a költészet megszólal, elriasztottak jószándékú, nagy tudós, de rossz módszerű tanáraink. A könyv létrejöttében valamiképpen mégis részesnek érzem magam, mint a bába, aki nem szüli, de életre segíti a gyereket. Évtizedes barátság fűz össze a szerzővel, akivel legfőljebb abban volt nézeteltérésünk, hogy közvetlen mintája lehetett-e a *Kalevala* Arany Jánosnak, vagy csak a finnek naiv eposzában uralkodó ősi nyolcas ritmusának mindkét nyelvben élő sugalló ereje hatott-e ott is, itt is. Egyébként talán csak azzal mentem az idegeire néha, hogy nem szüntem meg e téren noszogatni. Kértem, hogy annyi ősi és modern költészet felfedezője és hódítójaként ne feledkezzék meg a mi annyiszor s annyiféleképpen vitatott ősi költészetünk rokonairól, maradványairól se.

Néha-néha hozott is egy-egy maroknyit mutatóba ilyen tájakra vezető kirándulásainak szerzeményeiből. S íme, most összegyűjtve elénkbe teszi egy csak sejtett, legfeljebb néhány részletében jobban ismert költői kontinens egészének válogatott ajándékait. Tudtunk ennek a költészetnek létéről. Képes maga is nem egy gyűjtő és tudós munkájára támaszkodik — egyebek közt Wichmann, Kavtaszkin, Steinitz, Laugaste, Tedre, Lönnrot, Kannisto, Beke, Munkácsi, Reguly és mások

* *Napfél és éjfél*. Finn-ugor rokonaink népköltészete. Az eredeti szövegekből válogatta és fordította Képes Géza, Budapest, Magyar Helikon, 1972.

gyűjtésére, — de az egész területet ő tekintette át költészetként: ősi és mai élet tanúvallomásaként először. Olyan úttörő munkát végzett ezzel, amelynek eredményeire nemcsak itthon illik csodálkozással, nemcsak a finn-ugor népek kutatóinak igaz nagybecsüléssel felfigyelni. A világ nagy népköltészetét ismerő vagy ismerni akaró minden embernek is különös tisztelettel kell tekinteni rá. Hogy a könyvet — egyébként Szánthó Tibor tipográfiai remeklését — a Magyar Helikon művei közt is kimagasló formában adta közre az Európa Könyvkiadó, csak méltó ráadás a válogató-műfordító ajándékára.

A „finn-ugorság” még az e nyelvcsaládhoz tartozó népek körében is főként nyelvészeti, legfőljebb még valamelyest földrajzi és néprajzi jelentésű fogalom. Csak kevesen tudják, hogy 1. e nyelvcsalád két névadó csoportja, a finnek meg az ugorok közt alig közelebb a rokonság, mint mondjuk a svédek és a bolgárok közt; hogy 2. száz évnél idősebb önálló állami létük e nemegyszer nagyon sokféle fajtából összevegyült népek közül csupán a magyaroknak van, akik 3. több mint ezer éve elfoglalt hazájukban csak úgy tudtak önálló államszervezetet — nemegyszer birodalomnyit — kifejleszteni és fenntartani, hogy nomád hódítókként is beilleszkedtek az európai gazdasági, állami, társadalmi rendbe; hogy végül 4. a nem magyar finn-ugor népek lélekszáma összesen sem éri el a mintegy 15 milliónyi magyarságét egymagában. A rokonságról hosszú századokon át nem sok szó esett. Érthető volt tehát a paripáikra, kardjukra és alkotmányukra büszke magyar nemes urak felháborodása, amikor, a 18. században, felmerült az a feltevés, hogy nyelvük a lappal rokon. Tiltakoztak is a „halszagú atyafiság” ellen. Talán ezért kellett a finnugorság kutatóinak főként a nyelvtudomány meg a földrajz és néprajz vizsgálatára szorítkozniok; — s ezért is tűntek s tűnnek fel makacsul a magyar nép történelmi eredeztetésének új meg új, néha megalapozottabbnak látszó, de általában teljesen légből kapott elméletei.

Mi az egyetemen finnugorisztikából főként az összehasonlító nyelvtudomány eredményeiről értesültünk, — ha ugyan

azt a rendkívül szűkös táplálékot, amit „nyelvhas” néven elénk táltak ilyesminek lehet tekinteni. Szinnyi József bizonyosan nagy tudós volt, nekünk azonban főként azokat a táblázatokat juttatta, amelyek egy-egy szókezdő, szóközépi vagy szóvégi hang változatait mutatták meg a rokon nyelvekben. Amikor ezeket a táblázatokat be kellett vágnunk, valami különös, értelmetlen idiómán ugattunk. Általában el is ment a kedvünk egy életre a finn-ugor nyelvtudománytól. S ha nem lett volna ott gazdag ellensúlyként Gombocz Zoltán csodálatos latin világossággal előadott, s még csodálatosabban sugalmazó hatású tanítása, bizonyos, hogy az egész nyelvtudománytól elundorodtunk volna.

Megvallom, én még a finn-ugor nyelvészeti kiadványok iránti érdeklődésemet is főként neki köszönhettem. Az ő tanácsára vettem meg s kezdtem böngészni Munkácsi Bernát vogul szövegkiadásait. Ma is borzongva emlékszem vissza a fonetikus helyesírás jeleivel valami káldeus vagy török íráskép hatását keltő szövegekre: semmire sem mentem velük. De a lábjegyzetként közölt fordítások felkeltették érdeklődésemet. Ezek, bár lapos, magyartalan és stílus nélküli pontossággal szó szerint közvetítették a szövegek értelmét, valami egészen sajátos világról adtak hírt. Sokat olvastam akkoriban az európai avantgard költőit s az általuk híressé tett „bennszülött” költészet — persze, fordított — gyűjteményeit, s valami ős emberi rokonság sejtelve derengett fel bennem. Aztán elolvastam Munkácsi előszavát, amelyről Képes oly tartózkodó keserűséggel mondja ki, hogy „meglehetősen lebecsüléssel jellemzi ezt a költészetet”. Míg Képes meg nem győzött az ellenkezőjéről, ez a jellemzés élt emlékezetemben: a votják útnak indul szánján, nézeget, lát egy mókust, egy lányt, szénagyűjtőket, fenyőtobozokat, s mert unja magát, ezekről énekelget. Ez ugyan remeknek látszhatott, ha az impresszionizmust legyőzve meghaladó szabad-asszociációs költészet forrásvidékére vezető jelek sorának tekinthettem volna; de a szövegeket nem értettem, a nyelvet megtanulni nem volt kedvem, időm; s a szabad-asszociációs költészetet is kinőttem.

Hogy a *Kalevala* igazi nagy költészet, csak más összefüggésben említette magyar irodalomtörténész mesterem, Horváth János. Hogy Vikár Béla fordítása milyen termékenyítő, élő hatású költészet, arról — Zemplén Árpád, sajnos, nagyon is elfeledett kísérletei mellett — főként Kosztolányi Dezsőnek egy lelkesült cikke meg József Attila néhány megnyilatkozása győzött meg. Hazai finnugoristáinktól később is kevés lényegeset hallottam róla. Az itthoniakat néhány berlini benyomás erősítette: Emil Setälä egy magisztrális előadása a *Kalevala* csoda-malmáról, a Szampo-ról, a feledhetetlen Steinitz egzakt elemzése a parallelizmusról, meg egy kis öntevékeny német diákcsoport vállalkozása, hogy megelevenítse a Mariatta-epizód sajtóságot pogány-keresztény költészetét. Hazai nyelvtudományunk Zsirai Miklós halála után egyre jobban visszavonult a formális jelenségek vizsgálatának területére. Az irodalomban sem igen képviselte más nyelvrokonainak világát, mint Kodolányi János lelkesült hírverése, Kivi klasszikus művének, a Nobel-díjas Sillanpää néhány regényének fordítása, meg egy-két válogatás a finnek, észtek modern irodalmából; köztük Képes Géza úttörő, láthatárunkat legalább ez irányban némileg tágító munkái.

Könyvének utószavában Képes jogos indulattal írja: „A vogul és osztyák népköltészet gyűjtésének Reguly Antal volt igazi úttörő lángelméje. Születésének 150. évfordulóját átaludta a nemzet.” De nincs egészen igaz. Reguly alakja nem merült egészen feledésbe: sokan tudunk jelentőségéről, Illyés Gyula szép megemlékezést, Képes Géza is megrendítően szép ódát írt róla. Akkor lettem magam is tanúja Képes szívós, gondos és szenvedélyes lelkesülésének, amellyel a tárgynak szentelte amúgy is túlterhelt munkabírását. A ciszterciák zirci könyvtárát műemlékkönyvtárként az Országos Széchényi Könyvtárra bízták, s a helység nagy szülöttéről, Regulyról nevezték el. Mikor a könyvtár felügyelője lettem, azt tapasztaltam, hogy a látogatók nagy részének sejtelve sincs e nagy magyarról; elhatároztam tehát, hogy a könyvtárhoz tartozó előtérben egy, a névadó pályájának és művének főmozzana-

tait földidéző kiállítást építünk fel. Jó alkalmul kínálkozott az évforduló, kitűnő munkatársul Képes, aki félelmetes anyagismerettel volt segítségemre, még az MTA némi támogatását is megszerezte. Regulyt mindig nagyra becsültem, de ekkor ismertem meg igazán. Nem csupán életének, de művének is tragikus nagyságát és úttörő jelentőségét. Természetes, hogy a kiállítás tengelyébe a finnugorisztika került: Reguly útjai, földrajzi, néprajzi és nyelvészeti munkássága. Egyik utódjának fényképfelvételei közt találtam egy szigonyt vető vogul halászlól készültet. Kellott volna hozzá valami jó szöveg. Képes máris hozta.

Vékony fonalból kötött hálóm
Hét ölnyi mély örvény mélyére
Ime lebocsátom.

Ha tavi halat fogok,
Mivel lovam nincsen,
Daruszőrűnek nevezem,
Én lovatlan ínséges fi
Daruszőrűnek nevezem.
Fogok még egy fehér kár iszt:
Sirályszőrűnek nevezem.

Vörös keszeget ha fogok:
Pej csikónak nevezem —
Én lovatlan kezű ember
Rókaszőrűnek nevezem.

Mi ez? — hökkentem meg: népi szürrealizmus? Dehogy: népi ősemlékezet — felelt Képes; s már vette is elő az ugyancsak Reguly gyűjtéséből kihámozott vogul imát a lóáldozat bemutatásakor.

... Dús ember ló-udvara közibül
Választott vasasszájú szép lovat
Vörösfenyő-csemetéd tövéhez
Vezetem én.
Hét isten közül
Az égi térség legkisebb fia!
Vörösfenyő-istengyertya mentén
Ereszkedj le ide közénk.
Vörösfenyő-istengyertya mentén

Úgy hágasd fel lovunkat:
 Lába ki ne ficamodjék.
 Arany nyakú hét hattyú
 Szent otthona: szép nagy tó,
 Ott térdig érő mély vízbe
 Vezesd be lovunkat.
 Köldöke-vágott halandó ember
 Keze nagy mocskát mossad le róla. . .

Lehet, hogy Reguly attól a kedves rénszán-fuvarostól hal-
 lotta, akivel ezer kilométereket szánkózott be, s aki búcsúzás-
 kor egy csikót kért tőle, hogy föláldozhassa istenének. (A csikót
 meg is kapta Kazányból.)

Képes gyűjteménye tehát egyebek közt arról is meggyőz,
 hogy ezeknek a nyomorúságos körülmények közt tengő halász,
 vadász, gyűjtögető életmódot folytató rokonoknak hagyomá-
 nyaiban igen lényeges szerep jut valamilyen lovasnomád tör-
 ténelem emlékeinek. A kötetben olvasható például a „Kalmez-
 hősről” szóló szöveg, amelyet Munkácsi Bernát meseként
 jegyzett fel, s amelyben Képes egy „naiv-eposzi szépségű és
 erejű” hősenket ismert fel. Le is fordította. Így kezdődik:

Hajdani korban	Mindegyik hős
Az orosz népnek	Maga népe közt
Ide jötte előtt	Fejedelemként
Ezen a földön	Éldegélt.
Cseremisiz nép meg	Ha had nem támada,
Udmurt nép éldegélt.	Népeik felett
E népeknek	Bíráskodnak vala.
Mind a kettőnek	Ha meg had támada,
Saját hősei	Népeik élén
Valának.	Viaskodnak vala.

Hasonló hősi énekek törmelékeit megtalálta más területek
 gyűjtőinél; maga is lefordított még néhányat. Idevágó kuta-
 tásainak legfontosabb eredményeit így foglalja össze:

„Az imént említett votják naiv eposzban, meg a vogul és osztyák
 hőskölteményekben is lovas hősök, elkeseredett lovascsaták és had-
 járatok szerepelnek. Ezek a költemények híven őrzik az ősi világ
 emlékeit, amikor az ugarság a vadászó-halászó-gyűjtögető életmód
 későbbi fokán lóra ült, lovaspásztor, majd lovashódító néppé fejlő-

dött. . . Az erdőövezet és később a ligetes sztyepp elhagyása után az ugarság vadásztörzsből sztyepei lovasnomád néppé alakult az uráli őshazától délre elterülő, vízzel és fűvel bővelkedő vidéken. Nyilván átkeltek az Urál folyón is — lovasnomádok előtt csak egy akadály van: a tenger! — s az Ural hegység déli nyúlványai s az Aral-tó közt elterülő végtelen pusztákon csatangoltak. . . A kutatók mindmáig vitatkoznak afelől: melyik nép ismertette meg az ugorokkal. . . a lovat és a lótarást. . . Ezzel a néppel. . . a történelem folyamán hol szabir, hol szovár néven találkozunk. Véleményem szerint iráni népcsoport ez, nem pedig türk, ahogy eddig hitték és hirdették. . . A »Szárnyas Pasker« című hősi vogul ének viszont egy másik nép nevére emlékeztet, amely éppen a magyar nép szempontjából igen fontos. Ez a nép volgai nép: a baskír. . . A »Szárnyas Pasker« szerintem semmi más, mint »szárnyas baskír«. . . A gyűjteményemben olvasható vogul hősi ének drámai időpontot rögzít: a fejlődés magasabb fokán álló, ügyesebb, a vadászatban jártasabb baskír kínos helyzetből menti ki vogul társát: ő ejti el helyette a csodaszarvast. . . De az ének vége felé a vogul vadász kezdi világosan látni, hogy voltaképpen nem testvérek, hanem ellenfelek, és majd egymással is meg kell még küzdeniük egyszer, — ami egyébként a nomádoknál, a testvértörzseknél is ősi, kegyetlen örökség. . .”

Ennek az „ősi kegyetlen örökségnek” számos töredéke ott van a hősi énekekben: joggal idézi velük kapcsolatban Képes Arany klasszikus mondatát: „A mese a népek eposza.” De kiegészíthetné — s ő saját szavaival ki is egészíti — ezt a meghatározást valahogy így: a mese a népek mitikus korokba visszanyúló ősemlekezete. Már az említett *Szárnyas Pasker* is átfonja a történelmi mozzanatokat ilyen mitikusokkal: a lenyilazott s hatlábúból négylábúvá, tehát az ember által is el-ejthetővé tett jávorszarvas végül is felszáll az égboltra: a mindenség része lesz.

Az a jávorszarvas
 Jávorcsillagként
 Föltetszett az égre:
 Míg a világ világ,
 Felső-Ég atyánknál
 Ragyog tiszta fénye.

Eljutottunk ahhoz a jelenséghez, amit Képes így ismertet:
 „Ezekre az eposzokra talán az a legjellemzőbb, hogy nem is

egy nép, hanem a világmindenség harcairól, sorsdöntő változásairól szólnak, még akkor is, amikor valóságos hősök, emberek és állatok élnek, mozognak, küzdenek a szemünk előtt.” A *Szárnyas Pasker* mellé hadd idézzem itt egy ugyancsak Reguly-gyűjtötte hősi ének befejező részét:

... Vége a harcnak, szól a hős:
 „Most meghalok.
 Hét tél, hét nyár ha elmúlik,
 Feltámadok.”
 Meghalt, ím eltemetik.
 Szíve tájára nagyobbik ángya
 Nedves követ hengerít.
 Míg telt a hét tél s a hét nyár,
 Az a nedves kő ott maradt
 S egyre jobban megdagadt
 Nyomja a hős szíve táját,
 Hogy felkeljen, hiába várják:
 Fekszik s kedves tamburáját
 Pengeti a föld alatt.

Milyen új életre támadna fel ez a hős, miután „mint sűrű szúnyograjt” eltaposta az ellenséges hadakat, s miután mégsem támadt fel? Mit penget a sírban kedves tamburáján? Az élet örökös folytatódásának, a halál legyőzésének énekét? Nyilván ezért „bökdösi hasadék nélkül lezárt koporsója fedelét” egy másik énekben az eltemetett énekmondó is, mindaddig, míg csak mellé nem teszik „öthúrú lantos fáját”, amelynek birtokában azután „tüstént feltámaszkodik könyökének végére”. Ősi s északibb képzetek ezek a dal orpheusi hatalmáról. De más ősi képzetek öröklődnek tovább *Az ég és föld elöntetésének énekében* is. Sajátságos vegyülete ez az emberiség közös emlékezetében élő vízözön-mondáknak, meg a természet változásait, az évszakok fordulásait, a totemek hatalmát, a varázslók varázslatát, a madarak vonulását mitizáló emlékeknek. Másutt a jó meg a rossz örök mérkőzése ölt testet. A Steinitz-gyűjtéséből való *Ördög-fejedelem* mily erős rokonságban van a Reguly gyűjtéséből kibányászott *Bálványfejedelem* énekével! A könyv olvasója elé hosszan sorakoznak fel a rokon motívumok.

Egészen ősi motívumok! Az hiszem, igaza van Képesnek: „De a nomád hódító kornál jóval előbbre és vissza mutatnak ezek az elbeszélő énekek, sőt a lírai darabok is: öt-hatezer évvel vissza a múltba, az anyajogú társadalmi rend uralmára, a sámánizmus, a totemizmus korára.” Hogy az anyajogú és apajogú társadalom roppant mérkőzése a *Kalevala* egyik fő tárgya, nem újdonság; fontos felismerés azonban, hogy ez a képzet-anyag a voguloknál, osztyákoknál — tehát a finn-ugor rokoni spektrum másik végén — is megtalálható. De megtalálhatók más, időben sokkal közlebbi mozzanatok is; hogy csak egyet említsek: a Kőmives Kelemen-ballada egyéni, gyönyörű változatát a Juhász Jenő gyűjtötte mordvin balladában *Kazány város építéséről*.

Az effajta, nemritkán erősen lírai színezetű epikumokat gazdag lírai-gondolati versszövegek veszik körül, egészítik ki. A két nagy műfaji változatot különben nehéz szétválasztani; még a személyes és közösségi elemek különválasztása sem látszik lehetségesnek és tanácsosnak: mindez egybecmosódik, ugyanúgy, mint a nép életében és emlékezetében. Van a Képes kötetébe felvett darabok közt ősi és szinte pillanatnyilag aktuális forma, ráolvasás és szerelmi költemény, ballada és medve-ének, népdal, hősi és szent ének; s egy sirató is, a csodálatos finn énekmondó asszony (Karin Pareske) férjének siratása. Ebben ilyen mondatok olvashatók:

Jó reggelt, derék, dolgos emberem!
Te már elalszod a reggeli gondokat!
Mért hagytál itt a reggel gondjaival ebbe a
világtalan világba?

Mért dobtál oda a kegyetlen kínoknak, engem gyenge
gyámoltalant, támasz nélkül tántorognom?
... Ki után kívánkozom ezentúl, én szegény szerencsétlen,
súlyos sulykot suhogtatva, vagy zizegő zabvetés
közt matatva?

Ki után vágyódjam ezentúl vasárnap reggeleken,
bogyót rejtő szép bozót bokrai közt?

... Kő lett nyelved a szádban: kemény és hideg.
 Arcod szép színe szürke lett mint a faháncs.
 Húsod puha lett mint a termő televény.
 ... Földben van már a férfi nélkül maradt
 keserű asszony kardja.

Nem idézhetem itt fel ezeknek a mindennapi életet tükröz-
 tető, hozzá tapadó, vágyait, álmait elsóhajtó, felszárnnyaltató
 költeményeknek még fő motívumait sem. Egyszerű népek,
 egyszerű életének ritka belső gazdagságáról adnak hírt. Ál-
 talános emberi értékűek, nem utolsósorban azért, mert oly
 hitelesen személyesek. Az énekmondás öröme pl. így szólal
 meg egy rögtönzésben:

Én, Osztontem apó, dalolgotok,
 Én, Osztontem apó, dúdolgotok.
 Valamikor hat fiam elment,
 Valamikor hét fiam elment, árván hagytak.
 Coboly nyikorgó hangjára alszom,
 Mókus csikorgó hangjára alszom,
 Medve morgó hangjára ébredek,
 Szarvas köhögő hangjára ébredek.
 Utánam maradó lány dalomat fújja,
 Utánam maradó fiú mesémet mondja.

A jogos paraszti békétlenség így leli meg szavait (mintha
 csak innen kapott volna ihletet József Attila is):

Beterelték az urakat,
 Hátukra bent subát húztak,
 A subákra szalmát szórtak,
 A szalmába tüzet dugtak.

Mindez eddig a finn-ugor népek népköltészetéről szóló
 híradás. De van a könyvben — főként az utószóban — más is,
 ami minket, magyarokat, különösképpen közelről érint.
 A magyar ősköltészet kérdéséről van szó. Köztudomású, hogy
 főként a reformkor ébredése óta egyre jobban érezhetővé
 lett a magyar közműveltségben a naiv, általában az ősköltészet
 emlékeinek hiánya. A magyar romantika megkísérelte először

művi úton létrehozni legalább a honfoglalást felidéző magyar Aeneist: Vörösmarty költői huszárvágása, a *Zalán futása* azonban vergiliusi műnek túlságosan ossziánosra, ossziáninak túl vergiliusosra sikerült; egyébként is: a nemzet csak büszke volt rá, de nem olvasta. Arany élete legnagyobb vállalkozásaként fogott bele; anyaggyűjtés, felkészülés közben ő is megkísérelte — Toldy Ferenc német példák nyomán létrejött s a magyar krónikákból kikövetkeztetett hun és magyar mondatkörök igézetében — fogódzót, „epikai hitelő” anyagot keresni készülő hun–magyar trilógiájához. A pozitivista szaktudománynak, persze, nem esett nehezére halomra lőni ezeket az építményeket. Király György könyve a magyar ősköltészetéről, meg Horváth János nagy irodalomtörténeti összefoglalása után ez a kérdés jószerint lekerült a tudományos kutatás napirendjéről. Magyar ősköltészetéről beszélni dilettáns fontoskodásnak tetszett. Irodalmunk történetének legutóbbi hat kötetes összefoglalása szakít ugyan ezzel a hagyománnyal; megrostálva összefoglalja a régi kutatások használhatónak ítélt s igazoltnak látszó elemeit; köztük már Képes néhány lényeges megállapítását is. Nyilvánvaló, hogy inkább csak a társadalmi előfeltételek alapos megvizsgálására törekedhetett; használható emlékcanyag legfeljebb törmelékekben maradt ránk.

Képes Géza már igen régen pedzette, vizsgálgatta a tárgyat. Utószavában ezeket írja:

„A vogul és osztyák népnek feljegyzett ősi eredetű szövegei a mi első nyelvemlékeinkhez, a Halotti Beszédhez és az Ómagyar Mária-siralomhoz képest még ezer-ezerötszáz évvel régibb kor nyelvét és szellemét tárják eléink, és ami szintén eléggé fontos: a latinság és egyáltalán minden nyugati nyelv szellemétől teljességgel érintetlenül. Tehát méltán tekinthetjük ezt a népköltészetet a magyarság legrégebb nyelvemlékének is. . . A *virágének* kifejezésnek csak a magyarban van értelme — és ilyen értelme! — semmi más nyelvben nincs. . . Egyetlen egy nyelvben találtam meg az igazi tükör megfelelést a virágénnel: az észtnben. . . Az észtn kifejezés — „lillelaul” — pontos megfelelője a magyarnak. És . . . az észtnnek is, a többi rokonnép költészetének is ősi, viruló ága éppen a virágének. . . Finn-ugor rokonaink költészetének kutatása, olvasása sok mindent elárul őstörténetünk és ős-

költészetünk rejtett titkaiból. Nem kevesebbet tár fel ősi ritmikánkból. . . A régi népköltészet alkotásait mindig dallammal kell elgondolnunk: a versmondatokkal együtt születik meg a zene. Egyes daloknál a zene az uralkodó elem, másoknál a szöveg — persze, hamarosan kialakul olyan műfaj is, melynél zene és szöveg egyforma súllyal jelentkezik. Eddig is sokat hallhattunk arról, hogy az eposzokat végig éneklék — én magam nemcsak olvastam erről, hanem hallottam is ilyen eposzénekést Mongóliában és Inkeriben. Ezért is tartottam fontosnak, hogy ne csak egyes lírai dalok, hanem hogy legalább egy medveének és egy Inkeriből gyűjtött Kalevala-részlet (Kalervikoi meg Undarmoi) és egy karjalai Väinämöinen-ének (Väinämöinen születése) az eddigi szokástól eltérően ősi dallammal szerepeljen ebben a könyvben.”

Nem lehet feladatom, hogy Képes állításainak tudós hitelességét ellenőrizzem. Engem, nem egy kételyemet elosztatva, a fő kérdésekben meggyőzött. Tételeit alapos, körültekintő, sokrétű és módszeres kutatómunka alapján fogalmazta meg. Ennek a munkának sok részeredményét fel is sorakoztatja könyvében. Tudom — ő maga is tisztában volt és van vele —: nehéz, ingoványos terepen kell haladnia. De útján nem valami délibábos nemzetieskedés, hanem a mérlegelve ítélő latin szellemnek az a fénye vezet, amelyet egyformán tiszteltünk Gombocz Zoltánban, s amelynek élő hatását Képes szép emlék-ódájában így idézte fel:

Bátran haladtál zsombikos ősvidek
hátán. A hősi évek, az ifjúság
rég elmerült, de hetyke fénye
ott remegett kicsi bajszodon még.
S a kis tanítvány égre tekintve, fönn
látta körözni a latin értelem
sasát, s míg ámult, szűk világa
már a határtalan éggel egy lett.

A *Napfélt és éjfélt* tehát nem csupán ajándék, hanem ami ennél talán még fontosabb: kihívás is. Mind finnugorisztikáknak, mind a magyar ősköltészet kutatóinak foglalkozniuk kell vele: vagy elfogadják, vagy illően megcáfolják Képes tételeit. A kér-

dés, mely idestova két század óta izgatja legjobb szellemeinket, újra feltört előttünk. Szégyen lenne, ha tudományunk méltó módon nem foglalkoznék vele; — annyi kudarc után hihetőleg az eddiginél gazdagabb eredménnyel.

KERESZTURY DEZSŐ

SZEREP ÉS SZEMÉLYISÉG — ILLYÉS GYULA:
HÍRESEK CÍMŰ VERSÉNEK TÜKRÉBEN

Szerepjátszás, szerepvállalás

A közösségbeszűlető és abból bármilyen módon kiváló ember mindenkor szerepjátszásra kényszerül. A közösségben megszokottól eltérő életmód, gondolkodás, tulajdonságok, stb. (a közösség felől figyelve) már a szerepjátszás kategóriájába tartoznak. A szerepjátszás általánosabb és a személyiség akaratától kevésbé függő állapot, helyzet, mint a szerepvállalás. Az utóbbi mindig tudatos, s ez a tudatosság legtöbbször az önkéntesség, a vállalás megfelelője. A többféle szereptípus közül most a *költői szerepvállalás* eseti vizsgálatát végezzük Illyés Gyula *Híresek* című (megjelent: Népszabadság, 1971. május 1.) versét a József Attila-i és Váci Mihály-i életműben fölismerhető vonatkozásaival szembeesítve. A tárgyi vizsgálat előtt utalnunk kell a *költői szerepvállalás történelmi jellegére*: arra jelesen, hogy ez a szereptípus különösen a kelet-európai népek életében és költészetében összefonódik a kézzelfogható *közszerepléssel*, gyakorta (Petőfi, Botev, Majakovszkij) még a politikusival is. Csak jelezzük, hogy az utóbbira általánosítható példákat forradalmi korok, népfölkelések, szabadságharcok idején találunk.

Állításunk igazolására a magyar líra — élet és életmű vonatkozásában bizonyító, de esztétikai szempontból eltéréseket